

● تهیه و تدوین: احمد بالان

بررسی روند تشکیل و ساختار تعاونی‌های

کشاورز در استان فارس

ارائه شده در سمینار کشاورزی‌های کوچک پایدار برای رقابت جویی فزاینده

سازمان بهره‌وری آسیایی (APO) سری لانکا - کلمبو

چکیده

در ادبیات و مباحث مربوط به بخش کشاورزی و در فرآیند مربوط به شکل‌گیری شکل‌های کشاورزی در مناطق گوناگون، نظام‌های بهره‌برداری جایگاه خاصی دارند. مناطق مختلف، با خصوصیات گوناگون فرهنگی اجتماعی و اقلیمی نظام‌ها و شیوه‌های مربوط به خود را شکل می‌دهند. بررسی و تحلیل نظام‌های بهره‌برداری موجود در بخش کشاورزی ایران این امکان را به دست اندرکاران می‌دهد تا نظام‌های دیرپا و پایداری را که توانسته‌اند با ساختار مناسب خود در تعاملات گوناگون اقلیمی، قومی، اجتماعی، اقتصادی موجود در جامعه سازگاری پیدا کنند، را شناسایی و نقاط قوت‌شان را تقویت و نقاط ضعف آنها را برطرف سازند. به نظر می‌رسد نظام بهره‌برداری مطلوب باید دارای ویژگی‌هایی باشد که متناسب با ساختارهای اقلیمی، قومی اجتماعی و اقتصادی جامعه بوده و با خواست و نظر عناصر انسانی آن شکل گیرد و در عین حالی که متکی برخواست و نظر این عناصر است، زمینه‌های پذیرش شیوه‌های علمی و کاربرد تکنولوژی و فن‌آوری را داشته باشد و ضمن محترم شمردن مالکیت و ارزش‌گذاری اجتماعی برای آن، در جهت کرامت انسان و به دور از سلطه واسطه‌های غیر ضروری بر مراکز تولید باشد. بر همین اصل شاید بتوان گفت هر چقدر که نظام‌های بهره‌برداری کشاورزی بتوانند مفروضات پیش‌گفته را محقق سازند و قدرت انطباق و تعامل با شرایط اقلیمی، منطقه‌ای، اقتصادی اجتماعی و فنی را داشته باشند، ماندگار ترند.

نظام‌های بهره‌برداری کشاورزی در کشورهای مختلف با توجه به اوضاع اقلیمی، اجتماعی فرهنگی و اقتصادی آنها شکل می‌گیرند. در ایران نیز نظام‌ها و شیوه‌های تولیدی گوناگونی در طی زمان به وجود آمده و با تحولات و تغییرات تکنولوژیکی که رخ داده است، تعدادی ماندگار و تعدادی نیز در اثر عدم تطابق با شرایط و تحولات از بین رفته‌اند.

بخش کشاورزی در ایران از دیرینه‌ترین و مهمترین بخش‌های اقتصادی کشور است که همواره محور توسعه محسوب شده و در حال حاضر ۲۸ درصد اشتغال و ۲۶ درصد صادرات غیرنفتی و در حدود ۸۵ درصد مواد غذایی کشور را تامین می‌کند.

مشاع‌های کشاورزی از جمله شیوه‌های تولیدی است که بعد از پیروزی انقلاب شکل گرفته و طی بیست و چند سال گذشته، روند تشکیل آنها نه تنها متوقف نشده، بلکه تلاوم پیدا کرده است. بنابراین به عنوان یک پدیده مهم در کشاورزی ایران نیازمند بررسی و مطالعات گوناگونی در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، فنی و مانند اینها می‌باشد.

در این مقاله و درحد وسع و توانایی نگارنده و درمدت زمان در اختیار، شاید بتوان تحلیلی مختصر بر روند تشکیل و چگونگی ساختار و نقش آنها در توسعه پایدار کشاورزی داشت. به طوری که ساختار و روند تشکیل واحدها و گروههای مشاع و چگونگی اوضاع داخلی آنها در زمینه‌های مربوط به مالکیت و حفظ یکپارچگی اراضی، کار و مدیریت در مشاع، ویژگی‌های اجتماعی و اقتصادی و همچنین استفاده از ماشین آلات و تاسیسات و تجهیزات، برنامه‌های کشت و آبیاری و خدمات آموزش و ترویج در آنها، توان در قالب عناوین مختلف و از جمله قدرت تطبیق مشاع‌ها با شرایط گوناگون را تشریح نمود. در پایان مشکلات و چالش‌های موجود بررسی شده و ضمن بیان مشکلات و چالش‌ها، توصیه‌هایی برای توجه بیشتر ارائه شده است.

به طور کلی در نظر است اهداف زیر، هر چند به صورت مختصر و فشرده مورد بحث و بررسی قرار گیرد.

۱. بررسی ساختار مشاع‌های کشاورزی
۲. بررسی روند تشکیل مشاع‌های کشاورزی
۳. جایگاه مشاع در توسعه بخش کشاورزی
۴. ویژگی‌های اقتصادی و اجتماعی واحدهای مشاع
۵. مشکلات و چالش‌های موجود
۶. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

مقدمه

شرایط محیط طبیعی حاکم در طول تاریخ زندگی بشر، باعث پیدایش و تکوین نظام‌های بهره‌برداری و شیوه‌های معیشتی شده که حداکثر انطباق و سازگاری با محیط جغرافیایی خود را داشته‌اند. شاید بتوان گفت: با فرض ثابت بودن سایر شرایط، بهترین شیوه‌های بهره‌برداری در محیط جغرافیایی خود بوده‌اند. بوجود آمدن نظام‌های تولید گروهی و همکاری و تعاون سنتی در زراعت، آبیاری و دامداری و نظام‌های مدیریت سنتی در زمینه‌های مختلف تولیدی، اقتصادی و اجتماعی، همگی بیانگر پیدایش سازگاری‌هایی در جهت تعدیل شرایط سخت محیطی است. به عبارت دیگر، محدودیت‌های جغرافیایی و کمبود شدید در باره‌ای از عوامل تولید کشاورزی، در قسمت اعظم فلات ایران، هر گونه تولید انفرادی را مشکل و گاه ناممکن می‌ساخته و بهره‌برداران کشاورزی درسطوح و اشکال مختلف را ناگزیر به همکاری با همدیگر و شکل بخشی واحدهای تولید گروهی می‌کرده است. واحدهایی که در عین سادگی، کارکرد دقیقی داشته و از پیچیدگی خاصی برخوردار بوده‌اند؛ بررسی وضعیت کشاورزی و حیات روستایی درگذشته، گویای این واقعیت است.

تعاون در امور کشت به خصوص در نواحی خشک، فراوان دیده می‌شود. بررسی اشکال مختلف نظام‌های بهره‌برداری کشاورزی سنتی چه در قالب نظام عمده مالکی و بهره‌برداری ارباب و رعیتی و چه در قالب نظام خرده مالکی و بهره‌برداری دهقانی، گویای وجود نوعی سازمان و شیوه تولید مبتنی بر تعاون و تولید گروهی می‌باشد. بررسی‌های اخیر نشان می‌دهد که در بیشتر دهات مناطق شرقی و فلات مرکزی و در قسمت‌هایی از جنوب کشور با این که اندازه زمین کشاورزان کوچک است اما از دیرباز، بنابر سنن زراعی متداول، اکثر خانوارهای زارع در گروههایی که به بنه، حراثت و صحرا مشهور است، متشکل شده و به صورت دسته جمعی، امرکاشت، داشت و برداشت را انجام می‌داده‌اند. حسن عمده چنین شکل سازمانی، با توجه به محدودیت آب و کوچک بودن قطعات زراعی، فراهم آوردن امکان استفاده منطقی تر از منابع تولید، با تشکیل واحد بهره‌برداری در حد متوسط و تثبیت امور زراعی ده است.

حال با توجه به بحث فوق، چه الگویی برای توسعه بخش کشاورزی را می‌توان پیشنهاد کرد که از یک سو، با شرایط طبیعی، اقتصادی و اجتماعی حاکم بر این سرزمین، سازگار باشد و از سوی دیگر از کارایی و بهره‌وری بالایی برخوردار باشد و ما را در رسیدن به خودکفایی کشاورزی یاری نماید.

بهره‌وری و توسعه کشاورزی

بخش کشاورزی در ایران از دیرینه‌ترین و مهمترین بخش‌های اقتصادی کشور است که همواره محور توسعه محسوب شده و در حال حاضر ۲۸ درصد اشتغال و ۲۶ درصد صادرات غیرنفتی و در حدود ۸۵ درصد مواد غذایی کشور را تأمین می‌کند. وجود تنوع آب و هوایی، ذخایر ژنتیکی، منابع عظیم طبیعی و خدادادی، مزیت در تولید برخی محصولات و غیره از دیگر قابلیت‌های بخش کشاورزی است. با نگاهی اجمالی به شاخص‌های اقتصادی می‌توان دریافت که طی سه سال گذشته روند رشد بخش کشاورزی سیر صعودی مطلوبی داشته است؛ به طوری که از ۹/۴ درصد رشد در سال ۱۳۷۸ به ۶/۱ درصد در سه ماهه اول سال ۱۳۸۱ رسیده و سهم بخش کشاورزی در تولید ناخالص ملی ۲۶ درصد اعلام شده که در نوع خود قابل توجه است.

درخصوص ارتقای بهره‌وری نیز طی سال‌های فوق به‌طور متوسط ۴/۸ درصد بهره‌برداران تحت پوشش آموزش‌های ترویجی قرار گرفته‌اند که در مطلوب‌ترین وضعیت، این رقم به ۶/۹۳ درصد رسیده است. ظرفیت‌های بخش کشاورزی ایران مشتمل بر، مرتع حدود ۵۴ درصد از اراضی، جنگل و بیشه زار ۹۰ میلیون هکتار، مرتع و اراضی آبی ۳۴ میلیون هکتار و باغها ۲ میلیون هکتار، ۸۲ میلیارد متر مکعب آب مصرفی، ۱۸/۵ میلیون هکتار

در ادبیات و مباحث مربوط به بخش کشاورزی و در فرآیند مربوط به شکل‌گیری تشکلهای کشاورزی در مناطق گوناگون، نظام‌های بهره‌برداری جایگاه خاصی دارند. مناطق مختلف، با خصوصیات گوناگون فرهنگی اجتماعی و اقلیمی، نظام‌ها و شیوه‌های مربوط به خود را شکل می‌دهند.

بررسی و تحلیل نظام‌های بهره‌برداری موجود در بخش کشاورزی ایران این امکان را به دست اندرکاران می‌دهد تا نظام‌های دیرپا و پایدار را که توانسته‌اند با ساختار مناسب خود در تعاملات گوناگون اقلیمی، قومی، اجتماعی، اقتصادی موجود در جامعه سازگاری پیدا کنند، را شناسایی و نقاط قوت شان را تقویت و نقاط ضعف آنها را برطرف سازند.

اراضی تحت کشت (۶/۲ میلیون هکتار اراضی زراعی دیم، ۲ میلیون هکتار اراضی باغی و ۴/۵ میلیون هکتار اراضی آیش آبی دیم) است که قابلیت توسعه به ۳۷ میلیون هکتار اراضی تحت کشت و کار را دارد. اما رسیدن به امر توسعه و بهره‌وری در بخش کشاورزی، بیشتر به مؤلفه آموزش بستگی دارد. اتکا به آموزش بهره‌برداران و کشاورزان، تسریع‌کننده روند بهره‌وری در فعالیت‌های بخش کشاورزی بوده و تغییر در دانش، بینش و مهارت‌های کشاورزان کاربرد بهینه‌نهادها را تعدیل ساخته است و مدل‌های تصمیم‌گیری را در فرآیند مدیریت مزرعه آسانتر می‌نماید.

در ارتباط با زیر بخش دام و طیور حدود ۵۶ درصد از دامها شامل ۶۹/۱ میلیون واحد دامی گوسفند و بز است. حدود ۳ درصد گاو میش، ۲۲ درصد گاو بومی و ۱۲/۵ درصد گاو دورگ و ۶/۵ درصد گاو اصیل است.

تاریخچه واحدهای مشاع:
تشکیل واحدهای مشاع اراضی کشاورزی برای اولین بار در قانون مصوب ۱۳۵۸/۶/۲۵ شورای انقلاب مطرح شد پس از آن در لایحه اصلاحی ۱۳۵۸/۱۲/۲۸ و همچنین در اصلاحیه ۱۳۵۹/۱/۲۶ شورای انقلاب مورد عمل دستگاه‌های اجرایی قرار گرفت. براساس این لایحه، گروه‌های مشاع تشکیل شد که هر کدام دارای ضوابط و قوانین و دستورالعمل‌های خاصی هستند که مطابق ضوابط خاص خود عمل نمایند. به طوری که براساس آن ضوابط برنامه سرمایه‌گذاری و کارآبادی و نحوه خدمات رسانی مشاع‌ها و کلیه موارد مربوط را انجام دهند.

بررسی ساختار مشاع‌های کشاورزی

بنا به تعریف، مشاع "کشاورزی" واحد مستقل کشاورزی است که تعدادی کشاورز در یک یا چند قطعه زمین و میزان آب مشخص و سرمایه‌های متعلق به مشاع، به امور کشاورزی پرداخته و متناسب با سهم شان از منافع حاصله بهره‌مند می‌شوند. اگر چه در این تعریف مفاهیم گوناگونی نهفته که هر کدام از آنها نیازمند شرح و بسط زیادی است، اما آنچه اصولاً در کلیت مشاع کشاورزی مورد نظر می‌باشد مبتنی بر چند پیش فرض است:

* اولین پیش فرض این بوده است که تکنولوژی موجود، در وضعیت کشاورزی دهقانی ایران متناسب با مناطق مختلف کشور ایران طراحی نشده و با این تکنولوژی، زمین‌های قطعه قطعه کوچک و پراکنده را نمی‌توان مورد بهره‌برداری مطلوب قرار داد. زیرا با کارایی پایین و هزینه بالا، قابلیت رقابت با موارد مشابه که در مقیاس بزرگتر و هزینه کمتر می‌باشند، وجود ندارد. لذا یکی از مشکلات، کوچکی و تعدد قطعات پراکنده زمین‌های کشاورزی است که برای رفع مشکل باید اراضی کشاورزی یک پارچه شوند.

* پیش فرض دوم آن است که تحقق عملی یکپارچگی زمین‌های کوچک و متعدد، مستلزم ایجاد تشکل‌هایی است که تحت یک نظام از تکنولوژی مناسب بهره‌مند شوند.

نهایتاً پیش فرض سوم آن است که نحوه برخورد کشاورزان با پدیده‌ها و تشکل‌های کشاورزی در ایران که دستگاه‌های غیر مردمی متولی آن بوده‌اند و سایر ملاحظات علمی و فرهنگی نشان می‌دهد که اگر تشکل‌های مردمی به دور از فشار و دخالت مستقیم دولت به وجود آید، امید می‌رود که راه حلی برای مشکل مورد نظر، پدید آمده و با موفقیت همراه باشد. بنابراین به بیان ساده و صریح بر اساس این پیش فرضها می‌توان گفت اگر تجمیع اراضی بر اساس خواست کشاورزان باشد، قرین موفقیت‌های مورد نظر در بخش کشاورزی خواهد بود.

آنچه که از قوانین و مقررات مربوط به مشاع‌های کشاورزی بر می‌آید صرف نظر از ایراداتی که وجود دارد و بعضاً به طور کامل با پیش فرض‌های ما همراه نیست اما نشانگر آن است که تشکیل مشاع‌های کشاورزی اساس و پایه را بر حفظ یکپارچگی کشت با حدود و ثغور مشخص برای هر کدام از بهره‌برداران گذاشته است. این یکپارچگی کشت، مستلزم کار مشترک اعضای مشاع نیست. به بیان دیگر انجام سایر عملیات داشت و برداشت می‌تواند بدون الزام به انجام امور مختلف زارعی محقق شود. بعضی مطالعات نشان می‌دهد که در ابتدای تشکیل مشاع‌های کشاورزی، کشاورزان مجبور به رعایت همه امور به طور مشترک بوده‌اند که بعداً اصلاحاتی در مقررات مربوطه صورت گرفته و کار را به اختیار خود کشاورزان گذاشته است تا به صورت مشترک یا انفرادی و خانوادگی انجام دهند و آنچه بیش از همه مورد نظر و توجه بوده موضوع یکپارچگی و رعایت کشت می‌باشد.

ساختار مشاع‌های کشاورزی در زمینه‌های مختلف مالکیت، کار، مدیریت و تنظیم امور مشاع‌ها به صورتی است که بنا و اساس امور مختلف مشاع بر عهده مجموعه اعضاء گذاشته می‌شود و عوامل بیرونی همچون دولت و نهادهای ذیربط، به طور مستقیم نمی‌توانند تأثیری بر آنها داشته باشند و این در حالی است که تصمیمات و

اتکا به آموزش بهره‌برداران و کشاورزان، تسریع‌کننده روند بهره‌وری در فعالیت‌های بخش کشاورزی بوده و تغییر در دانش، بینش و مهارت‌های کشاورزان کاربرد بهینه‌نهادها را تعدیل ساخته است و مدل‌های تصمیم‌گیری را در فرآیند مدیریت مزرعه آسانتر می‌نماید.

مشاع‌های کشاورزی از جمله شیوه‌های تولیدی است که بعد از پیروزی انقلاب شکل گرفته و طی بیست و چند سال گذشته، روند تشکیل آنها نه تنها متوقف نشده، بلکه تداوم پیدا کرده است. بنابراین به عنوان یک پدیده مهم در کشاورزی ایران نیازمند بررسی و مطالعات گوناگونی در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، فنی و مانند اینها می‌باشد

سیاست‌های هدایتی آنها به وسیله ابزارهایی همچون تایید آنها برای وام ، امکانات و امثال آنها تاثیرات غیرمستقیمی را بر مشاع در پی دارد.

ساختار مالیکت در مشاع‌ها را می‌توان به دو گروه مشاعی و فردی تقسیم بندی کرد. آنچه که متعلق به همه اعضای تعاونی مشاع است مانند زمین و وسایل و امکانات سرمایه‌ای دیگر، همچون ماشین آلات سنگین، چاه یا منبع آب و کانال‌های آبرسانی، همگی در مالکیت مجموعه اعضای مشاع است و امکان تفکیک و جزء جزء کردن آن وجود ندارد. سایر مالکیتها مانند مالکیت ابزار و وسایل و امکاناتی است که به طور انفرادی متعلق به هر کدام از اعضای مشاع است و دیگران در مالکیت آنها نقشی ندارند و در صورت نیاز به استفاده و بهره برداری از آنها می‌بایستی متناسب با شرایط روز منطقه ، ما به ازای آن را به صاحبش بپردازند .

ساختار کار و فعالیت اعضای مشاع را نیز می‌توان به دو دسته عمومی و فردی تقسیم کرد. مطابق عرف معمول در کشاورزی سنتی ایران، بعضی از امور کشاورزی نیازمند همیاری و وجود وحدت و یکپارچگی جمعیتی است تا بتوانند از منافع مورد نظر بهره مند شوند. در مشاع‌ها نیز این قبیل امور که مورد توافق اعضا باشد و مسئله یکپارچگی کشت را نقض نکنند، توسط اعضا و با مشارکت احاد آنها به صورت جمعی صورت می‌گیرد که از آن جمله امور مربوط به کشت و لایروبی کانال‌ها و مجاری آب رسانی و مانند آنها است. اما کارهای فردی اعضا وقتی

وجود آمدن نظام‌های تولید گروهی و همکاری و تعاون سنتی در زراعت ، آبیاری و دامداری و نظام‌های مدیریت سنتی در زمینه‌های مختلف تولیدی ، اقتصادی و اجتماعی ، همگی بیانگر پیدایش سازگاری‌هایی در جهت تعدیل شرایط سخت محیطی است.

صورت می‌گیرد که اتفاق نظری مبنی بر کار مشترک وجود نداشته باشد، در این صورت هر عضو، کارهای مربوط به خود را که اغلب مربوط به مراحل داشت و بعضاً برداشت می‌شود، شامل می‌گردد.

ساختار مدیریتی مشاع‌ها به گونه‌ای است که کاملاً در اختیار اعضا قرار دارد، به طوری که اعضای مشاع چند نفر (که بستگی به وسعت و نفرات مشاع دارد ولی غالباً سه نفر) از افراد مورد اعتماد به عنوان هیئت مدیره (که یکی از آنها بنام سر مشاع است) انتخاب می‌کنند تا امور مدیریتی که علاوه بر امور اجرایی، وظایف تماس با سایر مشاع‌ها ، دستگاهها و نهادهای دولتی و غیر دولتی است ، انجام دهند. بدیهی است تصمیم‌های جمعی مانند تخصیص اراضی به کشت محصول یا محصولات مورد نظر، انجام امور اساسی و سایر اموری که به نحوی برای مشاع کشاورزان دارای اهمیت زیادی است، توسط مجموعه اعضا اتخاذ می‌گردد که اجرا و پیاده کردن آنها توسط هیئت مدیره و سر مشاع انجام می‌گیرد .

سرمایه و امکانات تعاونی‌های مشاع

۱. زمین در یک یا دو قطعه که میزان آن متشکل از جمع زمینی است که بر تک تک افراد در نظر گرفته شده است برای هر فرد (به جز مناطق شالیکاری) تقریباً ۴ تا ۱۵ هکتار آبی در نظر گرفته می‌شود (البته رعایت تناوب زراعی، آیش ، میزان استحصال آب و دیم یا آبی بودن و نظایر اینها نیز در نظر گرفته می‌شود) مثلاً تعاونی ۷ نفره با مقدار زمین هر فرد ۱۰ هکتار میزان ۷۰ هکتار زمین خواهد داشت.

۲. منبع تامین آب (اعم از چاه ، استخر، کانال نهر آب و یا دریاچه‌ای از شبکه آبرسانی و نظایر آن) که اگر مربوط به تنها یک مشاع باشد بایستی هزینه‌های احداث و تعمیر و نگهداری آن را اعضای تعاونی متحمل گردند.

۳. ماشین آلات و ادوات کشاورزی (اعم از تراکتور، کمباین و سایر ادوات کشاورزی)؛ تمامی ابزار فوق در اختیار

تشکیل واحدهای مشاع اراضی کشاورزی برای اولین بار در قانون مصوب ۱۳۵۸/۶/۲۵ شورای انقلاب مطرح شدو پس از آن در لایحه اصلاحی ۱۳۵۸/۱۲/۲۸ همچنین در اصلاحیه ۱۳۵۹/۱/۲۶ شورای انقلاب مورد عمل دستگاه‌های اجرایی قرار گرفت.

تعاونی مشاع است و بایستی کاری که انجام می دهد برای تمامی افراد مشاع یکسان باشد.

نکات قابل اتکا واحدهای مشاع در توسعه بخش کشاورزی

دستیابی به توسعه از طریق ایجاد تشکل ها و واحدهای تعاونی و احیاء و تقویت واحدهای تولید گروهی سنتی با ایجاد تغییرات ساختاری متناسب با شرایط امروزی در آنها میسر می باشد. با احیاء و تقویت نظام های تولید گروهی سنتی، البته به شکل تحول یافته آن به ویژه در مناطقی که سابقه کار گروهی وجود دارد، می توان بسیاری از مشکلات واحدهای بهره برداری دهقانی، از جمله کوچک بودن قطعات را حل نمود. اساس این فکر، بر این استوار است که به دلیل تناسب و سازگاری این شیوه تولید با مشخصات اقلیمی، ارزشها و طرز تفکر کشاورزان و وجود پیش زمینه های ذهنی، در بین روستاییان می تواند با موفقیت بیشتری همراه باشد و مسئله ای ناشناخته و غیر مانوس برای دهقانان نیست.

نکات قابل انکایی که در واحدهای مشاع وجود دارد و می شود آنها را در جهت تحقق اهداف پیشبرد کشاورزی ایران مورد استفاده قرار داد به صورت زیر خلاصه می شود:

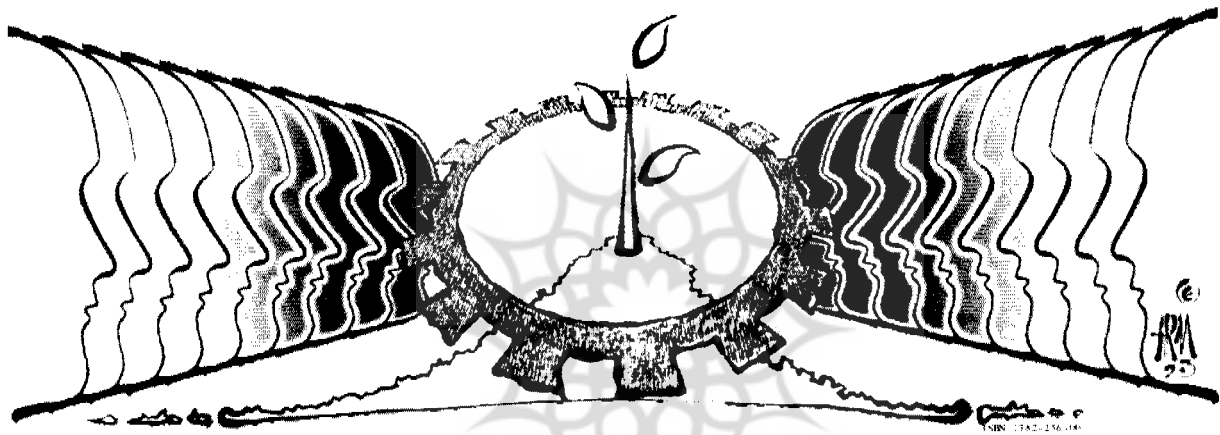
الف - تثبیت و ایجاد ثبات در مالکیت اراضی کشاورزی در مشاع ها و توجیه منطقی ای کردن کشت مناسب و با درآمد بالا برای کشاورزان در اراضی یکپارچه.

ب - بالا رفتن کارایی و استفاده از صرفه های مقیاس تولید در زمین.

ج - استفاده مطلوب و مناسب از تاسیسات و ماشین آلات و جلوگیری از هدر رفتن منابع تولیدی.

د - انجام سریع آموزش و ترویج یافته های کشاورزی نوین که معمولا در کشاورزی دهقانی ایران با مشکلاتی

بنا به تعریف: مشاع "کشاورزی واحد مستقل کشاورزی است که تعدادی کشاورز در یک یا چند قطعه زمین و میزان آب مشخص و سرمایه های متعلق به مشاع، به امور کشاورزی پرداخته و متناسب با سهم شان از منافع حاصله بهره مند می شوند.

همراه است.

۵. برداشتن گامهایی در جهت تحقق عدالت اجتماعی چه در زمینه واگذاری اراضی و چه در توزیع و استفاده

مناسب مشاع ها از امور ترویجی و آموزشی.

۶. دست یافتن به راههای توزیع مناسب درآمد و امکاناتی که معمولا اقشار دیگر کشور از آنها برخوردار می شوند

و کشاورزان اغلب از آنها محرومند.

۷. استفاده مناسب و مطلوب از روابط و پیوندهای خانوادگی و محلی برای استحکام مشاع ها.

اهداف اصلی ایجاد واحدهای تولید مشاع

۱. جلوگیری از قطعه قطعه شدن اراضی مزروعی و اتلاف منابع آب و خاک کشور

۲. سهولت در عرضه خدمات و نهادهای کشاورزی برای دولت و دستگاه های اجرایی

۳. تعاونی های مشاع به عنوان یک نظام گروهی در قالب کشاورزی های کوچک پایدار

۴. پرکردن خلاء موجود در کشاورزی کشور ایران مبنی بر عدم وجود سازمان تولیدی مناسب

۵. فراهم آوردن زمینه های رقابت جویی فزاینده برای دستیابی به توسعه پایدار کشاورزی

۶. استفاده بهتر و اقتصادی و از ابزار آلات کشاورزی.

۷. ساده تر شدن جریان سرمایه گذاری تولید کشاورزی.

۸. زمین دار کردن روستاییان بی زمین، به منظور حمایت از قشر آسیب پذیر جامعه.

ضرورت های ایجاد واحدهای تولید مشاع

تحولات ناشی از اصلاحات اراضی و به ویژه واگذاری اراضی به افراد مختلف تشکیل و ترویج نهادها و

سازمان های جدید توسط دولت و ... حذف سیستم های مدیریتی سابق بدون جایگزینی سیستم های جدید مورد

قبول و حقوقی معتبر، باعث شد که سازمان کار کشاورزی در بسیاری از اشکال بهره برداری دچار کمبودهای قابل

ملاحظه ای شود که از مهمترین آنها می توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. عدم مدیریت یکپارچه و سازمان یافته در نحوه بهره برداری از زمین.

۲. فقدان یک سازمان کار با وظایف و حقوق مشخص داخلی و خارجی (درون و برون سازمانی) به جای افراد

ساختار مشاع های کشاورزی در زمینه های مختلف مالکیت، کار، مدیریت و تنظیم امور مشاع ها به صورتی است که بنا و اساس امور مختلف مشاع بر عهده مجموعه اعضای گذاشته می شود و عوامل بیرونی همچون دولت و نهادهای ذیربط، به طور مستقیم نمی توانند تاثیری بر آنها داشته باشند.

۳. عدم وجود یک سیستم نظارتی بر فعالیت‌های گروهی .

۴. عدم کارایی اکثریت گروه‌ها و واحدهای جمعی .

۵. عدم بهره‌گیری از خدمات حمایتی (تسهیلات، اعتبارات، آموزش و ...).

۶. عدم تحقق یکپارچه سازی اراضی کشاورزی .

بنابراین برای جبران موارد مذکور ایجاد واحدهای مشاع می‌تواند مفید باشد.

ویژگی‌های اقتصادی و اجتماعی واحدهای تعاونی مشاع الف. عوامل و نهادهای کشاورزی در واحدها

* زمین

زمین یکی از عوامل عمده در تولید کشاورزی و شاید مهمترین عامل، در تشکیل واحدهای تعاونی مشاع و مهمترین عامل در تشکیل واحدهای تعاونی مشاع و مهمترین انگیزه برای اعضای این واحدها برای پیوستن به تعاونی‌های مشاع می‌باشد.

* آب

آب یکی از مهمترین عوامل تولید کشاورزی است، به ویژه در مناطق خشک و نیمه خشک، اهمیت آن در کشاورزی، حتی بیش از عامل زمین است، به طوری که، وجود کشاورزی در این مناطق، در ارتباط مستقیم با وجود منابع آب سطحی یا زیرزمینی بوده است که به اشکال مختلف، مورد بهره برداری قرار گرفته‌اند. تامین آب واحدهای مشاع، معمولاً بوسیله حفرچاه و در بعضی موارد احداث آب بند صورت می‌گیرد.

* روش‌های آبیاری و شیوه کشت

با توجه به مفاهیم متفاوت آب و خاک، در شیوه‌های مختلف تولید کشاورزی با سطوح تکنیکی متفاوت و همچنین تفاوت در سطح بهره برداری از آب و خاک و میزان تولید و درآمد کشاورزی در روش‌های مختلف بهره برداری کشاورزی، به کارگیری تکنیک‌ها و روش‌های مختلف تولید و میزان بهره برداری در مشاع‌ها متفاوت می‌باشد. بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهد که راندمان تولید محصول در واحدهای نیمه مکانیزه، در اغلب محصولات، بیش از واحدهایی است که به صورت سنتی اداره می‌شوند. سطح مکانیزاسیون در بین مشاع‌ها پایین بوده و فقط از نظر کشت یکپارچه و استفاده از روش‌های آبیاری جدید و در بعضی موارد، در بکارگیری ماشین آلات بیشتر، با واحدهای سنتی تفاوت داشته‌اند. نتیجه‌ای که از این بحث می‌توان گرفت، اهمیت استفاده از روش‌ها و فنون جدید، در تولید کشاورزی افزایش تولید کشاورزی و استفاده مناسب از آب و خاک با بکارگیری این روش‌هاست. چنانکه با وجود بکارگیری ناقص روش‌های جدید در تولید کشاورزی، در پاره‌ای از واحدهای مشاع، باز هم این تکنیک‌ها و فنون جدید بهره برداری کشاورزی، کارایی خود را به خوبی نشان می‌دهند.

* ماشین آلات

در بررسی وضعیت ماشین آلات مشخص می‌شود که در سطح اکثر مشاع‌ها به استثنای تراکتور و موتور پمپ، عملاً ماشین آلات دیگری که متعلق به واحد و در اختیار آن باشد، وجود ندارد و حتی با این که اغلب واحدها یک دستگاه تراکتور مشاع دریافت کرده‌اند، تعداد زیادی از این واحدها، به دلایل مختلف از جمله اختلاف بر سر مالکیت یا طرز اداره آن نتوانسته‌اند همان یک دستگاه تراکتور را نیز حفظ نمایند.

* کود و سم

میزان استفاده از این نهادهای مشاع، به عوامل مختلف، از جمله: نوع زمین، نوع محصول شیوه کشت و به ویژه توان مالی افراد بستگی دارد.

ب. برنامه‌های کشت در واحدها

مطابق برنامه‌های که از طرف هیئت‌های واگذاری زمین، با هماهنگی کارشناسان کشاورزی و با توجه به برنامه‌های منطقه‌ای کشت در نظر گرفته می‌شود، برنامه کشتی تنظیم می‌شود و به تعاونی جهت اجرا اعلام می‌گردد.

از ویژگی‌های این برنامه آن است که با توجه به عرف کشت در منطقه و با رعایت مصالح جامعه از لحاظ محصولات استراتژیک و کسب درآمد مناسب برای کشاورزان، درصدی از یک محصول و درصدی دیگر از نوعی محصول دیگر (دو یا سه محصول بستگی به وضع منطقه و نوع کشت و... دارد) و درصدی نیز در اختیار خود کشاورزان قرار داده می‌شود که به هر نوع کشت که می‌خواهند اقدام نمایند. بدیهی است کارشناسان مربوطه راهنمایی‌های لازم را در زمینه کشت و سایر امور به زارعین ارائه خواهند داد. نکته‌ای که باید بر آن توجه کرد این که برای جلوگیری از ضایعات و حداکثر استفاده از امکانات کشاورزی، زارعین میزان زمین مورد نظر برای هر نوع کشت را در کنار هم قرار داده، و کشت یکپارچه را تشکیل می‌دهند. برای مثال: چنانچه زارعین یک تعاونی ۷ نفره با ۷۰ هکتار زمین مایل باشند هر کدام ۴ هکتار را به کشت گندم اختصاص دهند، ۲۸ هکتار زمین و به طور یکپارچه زیر کشت گندم خواهد رفت. در این حالت بخشی از کار که نیاز به استفاده از وسایل عمومی مانند تراکتور و نظایر آن دارد، به طور عمومی و بخشی که مربوط به کار شخصی می‌شود مانند آبیاری و نظایر آن توسط خود افراد انجام می‌گیرد. انجام کشت یکپارچه مزایای فراوانی دارد، از جمله، استفاده از ماشین آلات و پیاده کردن روش‌های مکانیزاسیون در همه مراحل کاشت، داشت و برداشت و نیز مبارزه به موقع با آفات و با روش صحیح و علمی با آفات به طوری که عوارض جانبی نداشته باشد.

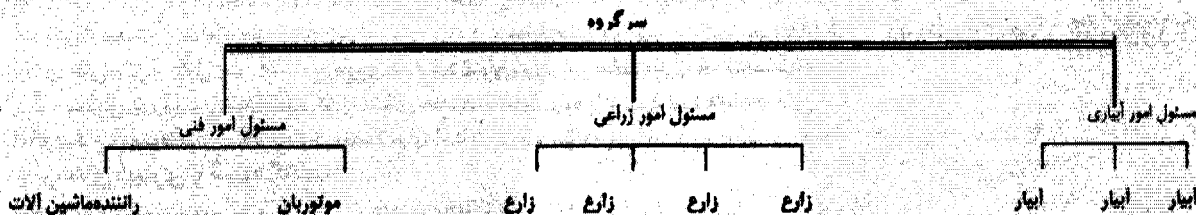
ج. مدیریت در واحدها

دستیابی به توسعه از طریق
ایجاد تشکل‌ها و واحدهای
تعاونی و احیاء و تقویت
واحدهای تولید گروهی سنتی با
ایجاد تغییرات ساختاری
متناسب با شرایط امروزی، یک
راهکار مؤثر جهت دستیابی به
توسعه پایدار کشاورزی است

بررسی‌های انجام شده نشان
می‌دهد که راندمان تولید
محصول در واحدهای نیمه
مکانیزه، در اغلب محصولات،
بیش از واحدهایی است که به
صورت سنتی اداره می‌شوند.
سطح مکانیزاسیون در بین
مشاع‌ها پایین بوده و فقط از
نظر کشت یکپارچه و استفاده از
روش‌های آبیاری جدید و در
بعضی موارد، در بکارگیری
ماشین آلات بیشتر، با واحدهای
سنتی تفاوت داشته‌اند.

امروزه در تمام زمینه‌های تولیدی، مدیریت و سازمان تولید، به عنوان یکی از عوامل تولید، در نظر گرفته می‌شود و نقش مدیریت صحیح در تولید، کاملاً شناخته شده است. در سطح واحدهای مشاع نیز در صورت وجود سازمان مدیریتی کارآمد و با پشتوانه اجرایی مناسب، بسیاری از مسایل و مشکلات موجود، در این واحدها رفع می‌گردد. چنان که در واحدهای تعاونی سنتی، این نظام و سازمان کار وجود داشته و هر یک از افراد، به جایگاه خود در گروه و وظایفی که داشته‌اند واقف بوده‌اند و نسبت به رعایت قوانین و مقررات گروهی، به عنوان سنت‌های قوی که در صورت شکستن آن از جانب گروه و حتی جامعه مورد مواخذه قرار می‌گرفته‌اند، ملزم بوده‌اند. مشخصات و کارایی فردی، جایگاه و وظایف هر فرد در گروه به طور رسمی مشخص است و از ابتدا هر فرد حداقل برای یک دوره معین، با عنوان، وظیفه و سمتی خاص در گروه پذیرفته شود. در همین حال، هر فرد باید ملزم به انجام وظایف محوله باشد و مدیریت گروه، باید دارای قدرت اجرایی باشد.

(مدیریت در واحدهای مشاع)

۵ - خدمات، ترویج و آموزش در واحدها

در وضعیت موجود، توزیع نهاده‌ها اعم از ماشین آلات و ادوات آنها، کود، بذر، سم و نظایر آن به گونه‌ای است که نمی‌توان به هر فرد یک دستگاه ماشین آلات و یا سایر وسایل مورد نیاز را واگذار نمود در حالی که در تعاونی‌های مشاع، این مشکلات وجود ندارد زیرا افراد عضو تعاونی با هم مالک یک دستگاه تراکتور، موتور پمپ و نظایر آنها هستند و ثانیاً به جای مراجعه تک تک افراد به دستگاهها و ادارات ذیربط یک نفر به نمایندگی برای بر طرف کردن نیازهای تعاونی اقدام می‌کند، این کار موجب جلوگیری از اتلاف نیروهای کاری و مانع سرگردانی آنها خواهد شد. مواردی که در واحدهای تولید مشاع مرسوم است عبارت است از:

* وام

پس از تشکیل تعاونی تولیدی و واگذاری قطعی زمین به آنها از طرف هیئت ۷ نفره واگذاری زمین، فرم مخصوصی که جهت وام در نظر گرفته شده است تنظیم و نیازهای زارعین برآورده می‌شود مانند: هزینه خرید تراکتور و سایر ماشین آلات، هزینه تسطیح، زهکشی و نظایر آن، هزینه تامین آب و سایر هزینه‌ها که به طور کامل در آن درج می‌شود و به بانک کشاورزی جهت پرداخت ارسال می‌گردد. لازم به تذکر است که پول نقد به زارعین داده نمی‌شود، بلکه آنها زمانی که برگ خرید تراکتور یا قرارداد عملیات زراعی یا تامین آب و ... را به همراه فرم وام صادره از طرف هیئت را به بانک تسلیم کنند، بانک نسبت به پرداخت آن اقدام می‌کند.

* برنامه‌های ترویجی و آموزشی

با توجه به کمبود کارشناس از یک طرف و توجه خاص دولت به مسئله کشاورزی از طرف دیگر نیاز شدید به امرآموزش کشاورزی و رشد و توسعه تعاونی‌های مشاع، موضوع آموزش و ترویج در قسمت‌های مختلف کشاورزی، فنی، فرهنگی، و حتی سوادآموزی بسیار ضروری است و از این طریق می‌توان تاثیر به سزایی در بخش کشاورزی گذاشت که این کار نوعی سرمایه‌گذاری در این بخش محسوب شود.

اتحادیه تعاونی‌های مشاع

اتحادیه عبارت است از مجموعه تعاونی‌هایی که در یک منطقه تشکیل شده‌اند (منطقه را می‌توان به صورت استان، شهرستان و یا دهستان که به وسیله وزارت جهاد کشاورزی، کوچکترین منطقه فعالیت تعیین شده است در نظر گرفت) این اتحادیه‌ها با جمع‌آوری تعاونی‌های موجود در حوزه عمل خود و با سرمایه‌گذاری مشترک سعی می‌کنند که نیازهای آنها را در زمینه ماشین آلات، قطعات یدکی و نظایر آن تهیه و در اختیار اعضا قرار دهند و همچنین ایجاد زمینه فروش محصولات تعاونی، بازاریابی، خدمات اعتباری فروش، تامین لوازم مورد نیاز و غیره از دیگر کارهای این اتحادیه‌هاست.

مشکلات و چالش‌های موجود

مشکلات واحدهای مشاع کشاورزی را به دو دسته کلی درونی و بیرونی می‌توان تقسیم‌بندی کرد مشکلات درونی مشاع‌ها معمولاً مربوط به کشت و کار و تفاوت‌هایی است که افراد عضو مشاع دارند، زیرا آنهایی که از قدرت مالی بیشتری برخوردارند، خواهان گسترش آن هستند ولی الزامات مشاع چنین اجازه‌ای نمی‌دهد. اگر از این قبیل امور صرف‌نظر شود چالش اصلی در مشاع‌ها، متقاعد کردن اعضا در انجام کشت یکپارچه است که چنانچه تمهیدات و آموزش‌های لازم و کمک‌های مستقیم و غیر مستقیم در این راستا قرار گیرند، نوبت آن وجود دارد که این نسبت که در حال حاضر مطابق نظرات دست‌اندرکاران کمتر از دو سوم است به بالاتر از آن برسد.

مشکلات بیرونی: مشاع‌های کشاورزی به رغم داشتن رسمیت قانونی، از رسمیت حقوقی که مورد قبول

امروزه در تمام زمینه‌های تولیدی، «مدیریت و سازمان تولید»، به عنوان یکی از عوامل تولید، در نظر گرفته می‌شود و نقش مدیریت صحیح در تولید، کاملاً شناخته شده است.

بدون شک، تشکیل واحدهای تعاونی مشاع، یکی از مهمترین تحولات در زمینه کشاورزی ایران می‌باشد، که صرف نظر از جنبه‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی قضیه، حداقل از بعد کمی، جایگاه مهمی در کشاورزی یافته است.

همه دستگاهها و نهادهای مختلف باشد، برخوردار نیستند. پایه و اساس اولیه بر این استوار بوده است که مشاع‌های کشاورزی که به طور متوسط و معمول، هر کدام از ۱۰ نفر تشکیل می‌شدند، در سطحی بالاتر به صورت تعاونی مشاع‌ها که به صورت منطقه‌ای یا شهرستانی یا استانی تشکیل می‌شوند، توسط خود آنها و با ایجاد اتحادیه‌ای که همه امور مربوط به آنها، از رفع نیازها و مواد و منابع مورد نیاز آنها گرفته تا مسائل مربوط به تولید و در نهایت فروش و ارائه محصولات کشاورزی آنها به بازار را تحت نظارت و کنترل و هدایت قرار دهند. به عبارت دیگر بتوانند هلدینگ‌های منطقه‌ای و شهرستانی به وجود آورده و از منافع حاصل از آنها استفاده نمایند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

بدون شک، تشکیل واحدهای تعاونی مشاع، یکی از مهمترین تحولات در زمینه کشاورزی ایران می‌باشد، که صرف نظر از جنبه‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی قضیه، حداقل از بعد کمی، جایگاه مهمی در کشاورزی یافته است. با تشکیل این واحدها، به میزان قابل توجهی، بر اراضی کشاورزی و زیر کشت در سطح کشور اضافه گردیده است و عده کثیری از خانواده‌های روستایی و کشاورز به زمین زراعی دسترس یافته، یا در این بخش اشتغال یافته‌اند. بنابراین، از دید کمی، تشکیل واحدهای مشاع، سهم عمده‌ای در تحولات کشاورزی دهه اخیر داشته است. اما بیان کمی قضیه و میزان موفقیت در این زمینه، شاید یکی از جنبه‌های جزئی در تشکیل این واحدها باشد. آنچه مسلم است واحدهای مشاع به عنوان نظامی نو در بهره‌برداری کشاورزی مطرح است و در این برهه از زمان که کشاورزی به تحول اساسی نیازمند است و خلاء وجود نظامی جدید در آن که بتواند از سویی جوابگوی نیازهای مصرفی و از سوی دیگر، منطبق با نظام اجتماعی و اقتصادی کشور باشد، احساس می‌شود.

واحدهای مشاع، در طول حیات خود با مسائل و مشکلات زیادی روبرو بوده‌اند که علاوه بر کاهش کارایی و موفقیت این واحدها، ادامه موجودیت بسیاری از آنها را به خطر انداخته است (مشکلات و چالش‌ها). شاید این امر به دلیل ویژگی خاص مسائل کشاورزی و چشم‌انداز گسترده آن باشد. بدین معنی که در کشاورزی، به حکم این که عوامل سازنده متعدد و متغیرهای گوناگون در آن دخالت دارد و به عبارت دیگر، به دلیل این که در کشاورزی عوامل مختلف از جمله طبیعت انسان، به تفکیک و مدیریت در ارتباط مستقیم با یکدیگر قرار می‌گیرند و روابط متقابل این عوامل در هر مکانی به کشاورزی آن شکل می‌دهد، هر گونه طرح کلی و فراگیر در زمینه کشاورزی که در برگیرنده تحولات گسترده در زمینه کشاورزی باشد، نیاز به دیدی همه‌جانبه به عوامل و متغیرهای سازنده کشاورزی و شناخت دقیق روابط متقابل این عوامل دارد.

خلاصه این که با نگرش یک‌جانبه به مسائل کشاورزی، به ویژه مسائلی که بار اجتماعی، اقتصادی یا سیاسی گسترده‌تری دارند، نمی‌توان یک طرح جامع و فراگیر و در عین حال موفق ارائه داد. توضیح این که به صرف وجود شرایط و عوامل طبیعی مناسب با وجود زمین و آب برای کشاورزی یا وجود نیروی انسانی یا وجود شیوه‌های بهره‌برداری مشابه، در پاره‌ای از مناطق، نمی‌توان نتیجه گرفت، که یک منطقه برای کشاورزی یا اجرای طرحی خاص در زمینه کشاورزی مناسب است. چرا که هر چند عواملی از جمله: وجود آب، زمین یا نیروی انسانی، از شرایط لازم برای کشاورزی می‌باشند، ولی به هیچ وجه کافی نبوده است، عوامل و شرایط متعدد دیگری نیز، باید در کنار هم‌دیگر قرار گیرند تا بتوان نتیجه گرفت که یک منطقه برای کشاورزی یا چه نوعی از کشاورزی مناسب است. تعاونی‌های مشاع، به عنوان یک نظام نو و در عین حال منطبق با ساختار کشاورزی سنتی، تحولی عظیم در کشاورزی ایجاد نموده و نظمی جدید در کشاورزی که از سویی تأمین نیاز مصرفی کشور و از سوی دیگر تحول فنی و تکنیکی در آن را به همراه داشته است، ولی به دلیل عدم توجه به تمامی عوامل و متغیرهای موثر در کشاورزی و عدم مطالعه کافی در زمینه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و تفاوت‌های منطقه‌ای موثر در کشاورزی و به طور کلی نگرش یک‌جانبه و محدود، نسبت به قضیه نتوانسته است انتظارات لازم را برآورده سازد. در حالی که بررسی میدانی حدود صد واحد مشاع نشان می‌دهد که بسیاری از مسائل گریبانگیر این واحدها، در صورت مطالعه دقیق و کافی، قبل از تشکیل آنها یا بروز نمی‌کرد یا به پیچیدگی کنونی نبود. هر چند ممکن بود در صورت مطالعات جامع قبلی در زمینه تشکیل واحدهای مشاع بسیاری از آنها تشکیل نگردند و از نظر کمی تعداد کمتری از واحدها با مسائل و مشکلات کمتر و موفقیت بیشتر تشکیل شوند. به هر حال، آنچه در حال حاضر مطرح است وجود تعداد کثیری از واحدهای تعاونی مشاع با مسائل و مشکلات فراوان است که برای ادامه حیات و کاهش مشکلات آنان با توجه به شرایط محیطی در هر منطقه، باید طرح و راه‌حل‌های مناسب ارائه

واحدهای مشاع به عنوان نظامی نو در بهره‌برداری کشاورزی مطرح است و در این برهه از زمان که کشاورزی به تحول اساسی نیازمند است و خلاء وجود نظامی جدید در آن که بتواند از سویی جوابگوی نیازهای مصرفی و از سوی دیگر، منطبق با نظام اجتماعی و اقتصادی کشور باشد، احساس می‌شود.

و اجرا گردند .

بررسی های دست اندرکاران و موارد پیش گفته در این مقاله را شاید بتوان بدین صورت خلاصه کرد:

۱. کمک های دولت به بخش کشاورزی به صورت هدایت شده و از طریق این تعاونی ها در راستای به وجود آوردن واحدهای اقتصادی رقابتی در پهنه اقتصاد کشور باشد.
۲. تقویت سازمان و تشکیلات پشتیبانی کننده تعاونی های تولیدی مشاع با اهداف مشخص و به دور از وظایف جانبی و حاشیه ای و به منظور تحقق امور مربوط به تشکیل و توسعه این تعاونی را بیش از پیش مد نظر قرار داد.
۳. تسهیلات لازم در زمینه مسائل حقوقی از جمله تهیه و تصویب قوانین و مقررات لازم برای ایجاد و گسترش تعاونی های تولیدی مشاع را فراهم نمود .
۴. گسترش زمینه های اجتماعی لازم برای تحقق موارد اشاره شده را از طرق مختلف از جمله رسانه های عمومی به عنوان یکی از اهداف اولیه قرارداد و تحقق بخشید.

منابع :

- مطالعه گروه های مشاع کشاورزی استان کرمان ، سازمان برنامه بودجه استان کرمان ، ۱۳۶۵.
- تحلیلی بر روند تشکیل مشاع های کشاورزی و چشم اندازهای آن - مصطفی شریف

با نگرش یک جانبه به مسائل کشاورزی ، به ویژه مسائلی که بار اجتماعی ، اقتصادی یا سیاسی گسترده تری دارند ، نمی توان یک طرح جامع و فراگیر و در عین حال موفق را ارائه داد .

جدول شماره ۱: تعداد مشاع های کشاورزی ، اشتغال و میزان زمین واگذاری به آنها (۲۳ استان دارای یکصد واحد مشاع به بالا - پایان سال ۸۱)

تعداد مشاع های کشاورزی	میزان اشتغال (نفر)	مساحت اراضی (هکتار)
۲۳/۷۶۶	۱۸۱/۹۹۷	۲/۴۵۳/۴۶۸/۶

جدول شماره ۲: تعداد گروه های مشاع اراضی به ترتیب بیشترین تا کمترین در ۲۹ استان کشور

مدیریت استان	تعداد گروه	اشتغال (نفر)
فارس	۹۳۵	۲۵۶۰۸
اردبیل	۲۶۵۰	۱۲۷۴۸
گیلان	۲۴۴۸	۱۳۴۱۶
خوزستان	۲۳۷۰	۱۳۷۶۴
اصفهان	۱۶۲۷	۱۵۲۱۸
سیستان	۱۵۹۱	۸۱۵۹
کرمان	۱۳۹۱	۱۲۱۶۴
خراسان	۱۲۱۱	۱۷۹۹۱
بوشهر	۱۲۰۹	۴۳۷۶
گلستان	۱۰۳۹	۱۶۴۲۰
هرمزگان	۷۹۹	۴۱۸۱
مازندران	۴۸۳	۹۳۱۱
چیرفت	۴۸۰	۴۷۱۵
مرکزی	۴۵۶	۳۰۵۵
سمنان	۴۵۲	۴۳۱۰
اذربایجان غربی	۳۵۲	۱۷۳۸
قزوین	۳۹۵	۱۰۱۸
چهارمحال	۲۸۶	۷۴۰۶
قم	۲۵۶	۱۶۷۵
ایلام	۲۵۱	۱۱۶۰
کهگیلویه و بویر احمد	۱۹۵	۱۳۵۲
تهران	۱۰۳	۸۸۴
یزد	۷۸	۱۱۳۳
اذربایجان شرقی	۴۶	۱۰۶۸
زنجان	۳۸	۲۴۷
کردستان	۳۱	۲۲۳
همدان	۱۵	۲۱۷
کرمانشاه	۱۳	۱۱۷
لرستان	۳	۱۵
جمع	۲۵۱۶۰	۱۹۳۷۸۹